

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 2023-49
у Національному юридичному університеті
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77*

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу

ШУЛЬГИ ВІКТОРІЇ ОЛЕКСІЇВНИ

**на тему «ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ
ЦІННОСТЕЙ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 293 – «Міжнародне право»

Актуальність теми дослідження.

Необхідність захисту культурної спадщини на міжнародному рівні є загальноновизнаним фактом протягом кількох десятиліть. Існування ризиків, що загрожують культурній спадщині, стало рушійною силою для розвитку міжнародного співробітництва у цій сфері. Сьогодні охорона культурної спадщини, культурних цінностей є невід'ємною частиною сучасного міжнародного права. Серед інструментів такого захисту, поза сумнівом, важливу роль відіграють документи, які були ухвалені на універсальному рівні (Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року, Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з незаконним обігом культурних цінностей 1970 року та Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої спадщини 1972 року), які заклали підвалини для розвитку співпраці держав у цій сфері. Поява названих міжнародно-правових актів є свідченням глобального суспільного інтересу до захисту культурної спадщини, а культурні цінності мають правовий статус глобального суспільного блага.

У свою чергу у рамках європейського континенту, де процеси інтеграції розвиваються найбільш інтенсивно, питання правової регламентації захисту

культурної спадщини, культурних цінностей, є одним із тих, якому приділяється значна увага. Культура і культурна спадщина підтримуються як ключові активи європейського проекту, які сприяють соціальній згуртованості народів Європи. Так, ст. 3 (3) Договору про Європейський Союз передбачає, що ЄС «поважає своє багате культурне та мовне розмаїття і забезпечує збереження та примноження культурної спадщини Європи», а стаття 167 Договору про функціонування Європейського Союзу підкреслює, що метою ЄС є сприяння розквіту культур та співпраці між державами-членами. Одночасно необхідність боротьби зі злочинами, які пов'язані із незаконним переміщенням культурних цінностей у межах ЄС так і через його зовнішні кордони є спонукальним фактором для пошуку оптимальних механізмів для протидії такій протиправній діяльності на рівні Союзу.

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що обрана Шульгою Вікторією Олексіївною тема дисертаційної роботи - «Правове регулювання захисту культурних цінностей в праві Європейського Союзу» є, поза сумнівом, актуальною, як теоретичної, так і практичної точок зору.

Крім того, корисність такого дослідження підтверджується ще і тим, що врахування особливостей правової регламентації захисту культурних цінностей у ЄС, має важливе значення з огляду на необхідність приведення національного законодавства України до законодавства ЄС у вказаній сфері, у зв'язку набуттям нашою державою статусу кандидатки на вступ до Європейського Союзу та подальшим виконанням Україною своїх зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 р.

Слід також зазначити, що у вітчизняній юридичній науці відсутні фундаментальні комплексні дослідження проблематики захисту культурних цінностей у праві ЄС.

Тематика та завдання, які Шульга В.О. успішно вирішує у своїй роботі, відповідають напрямам наукових досліджень кафедри права Європейського

Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і виконана в межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація №0111U000954) та фундаментального наукового дослідження «Система національної безпеки України у XXI ст. (невійськовий аспект): трансформація підходів до правового регулювання» (державна реєстрація №0121U109548).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації.

Дисертанткою проведено всебічне, комплексне та ґрунтовне наукове дослідження особливостей правового регулювання захисту культурних цінностей у праві Європейського Союзу, а також основних механізмів, які забезпечують такий захист у рамках інтеграційної організації. Одним із важливих результатів роботи є встановлення особливостей співробітництва України та ЄС у сфері захисту культурних цінностей та стану імплементації зобов'язань нашої держави у цій сфері за Угодою про асоціацію 2014 р. та в умовах набуття членства в ЄС.

У дисертаційній роботі вдало сформульована мета, яка полягає у «отриманні наукових та практичних висновків щодо особливостей правового регулювання захисту культурних цінностей у праві Європейського Союзу, а також співробітництва України та ЄС у цій сфері та наближення законодавства України до *acquis* ЄС» (с. 5). Завдання, які ставить перед собою авторка дисертації, відповідають меті дослідження, досягнення якої дало можливість сформулювати загальні висновки та запропонувати положення, що характеризуються науковою новизною (с. 5-6).

Методологічним підґрунтям роботи стали методи об'єктивності, історико-правовий, формально-логічний, діалектичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, прогностичний та інші загальнонаукові та спеціальні методи. Відтак вдале використання та поєднання цих методів обумовило всебічність, повноту й об'єктивність отриманих

наукових результатів та забезпечило всебічне висвітлення питань, які відображені у плані дослідження.

У дисертаційній роботі знайшло відображення чимало вагомих науково-прикладних здобутків.

Зокрема авторка здійснила ретельний аналіз поняття «культурні цінності» та дійшла висновку, що цей термін має різне змістовне наповнення у правовій доктрині, національному законодавстві, міжнародних документах, у тому числі погоджених у рамках універсальних та регіональних організацій (передусім ЮНЕСКО, ЮНІДРУА, Ради Європи) (с. 40, 91). Також авторка зауважує, що на сьогодні термінологія відносно понять культурних цінностей і культурної спадщини не уніфікована в міжнародно-правових документах.

Термін «культурні цінності» та його еквіваленти в автентичній редакції міжнародних договорів іноземними мовами може набувати різного змістовного наповнення залежно від мети та цілей конкретного міжнародного акту. Вікторія Олексіївна доводить, що міжнародні документи в своїй більшості опираються на поняття «культурні цінності», наведене в Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р.

Методологічними проблемами у визначенні культурних цінностей авторка називає відсутність міжмовної (інтерлінгвістичної) єдності такої термінології та міжконвенційну невідповідність, що полягає у вживанні різних юридичних термінів для позначення однакових понять у міжнародних актах однією мовою, що характерно, зокрема, їхній англомовній редакції (с. 93).

Різноманітність понять, які стосуються захисту культурної спадщини, культурних цінностей є характерною і для права ЄС (с. 92-93).

Також дисертантка зауважує, що відповідно до права ЄС усі «культурні скарби» є культурними цінностями, але не усі культурні цінності набувають статусу національних скарбів за Союзним законодавством. Статус культурних цінностей як «національних скарбів» визначається державою-членом на основі національного законодавства та/або адміністративних процедур (за рішення компетентного національного органу) лише щодо тих предметів з-поміж

культурних цінностей, які становлять особливе значення для національної культурної спадщини, та мають виняткову мистецьку, історичну або археологічну цінність». Юридичним наслідком визнання такого статусу є застосування обмежень і заборон на імпорт, експорт або транзит таких товарів у межах внутрішнього ринку ЄС на підставі ст. 36 ДФЄС.

Цікавим і ґрунтовним є дослідження авторки еволюції правового регулювання захисту культурних цінностей у межах ЄС (від створення Європейського економічного співтовариства до теперішнього часу), що дає можливість глибше осмислити змістовну детермінованість механізмів у цій сфері на сучасному етапі та оцінити ступінь розширення компетенції Союзу (підрозділ 1.3.).

Важливе значення має висновок авторки про те, що правове регулювання обігу культурних цінностей та механізмів їхнього захисту у праві ЄС визначається згідно з принципами надання повноважень, пропорційності та субсидіарності та охоплюється різними видами компетенції ЄС. Стосовно компетенції Шульга В.О., визначає обсяги та зміст правового регулювання повноважень ЄС (підрозділ 1.4).

Одночасно, дисертантка слушно підкреслює, що складність у прийнятті уніфікованого для всіх держав-членів визначення поняття «культурні цінності» у праві ЄС зумовлена специфікою правової природи повноважень Європейського Союзу у сфері, що стосується обігу культурних цінностей. З одного боку, вона має культурний вимір, а з іншого – економічний, а відтак охоплює різні за своєю правовою природою види компетенції ЄС (с. 86, 165).

Також на думку авторки складним практичним питанням є визначення «національності» культурних цінностей, особливо, якщо йдеться про культурні цінності, які становлять важливе значення для культурної спадщини людства, цивілізації. Вікторія Олексіївна наголошує, що у праві ЄС немає критеріїв визначення приналежності культурних цінностей відповідній державі або достатнього правового зв'язку між відповідними культурними цінностями і державою, що давало би їй право на встановлення відповідних захисних

обмежень. Відсутність єдиних критерії визначення держави, яка має право запроваджувати захисні заходи за ст. 36 ДФЄС, може породжувати спори як між державами-членами, так і в рамках національних юрисдикцій. А відтак дисертантка пропонує Суду ЄС запровадити такі критерії (с. 47, 93).

На схвальну оцінку, поза сумнівом, заслуговує є аналіз дисертанткою механізму захисту культурних цінностей у праві ЄС, як комплексного і такого, що охоплює взаємодоповнюючі правові, економічні та організаційні заходи, які реалізуються на рівні ЄС та держав-членів, які визначають особливий правовий режим їхнього обігу у рамках Спільного ринку ЄС, протидії та запобіганню їхньому незаконному переміщенню з території держав-членів, співробітництва з міжнародними організаціями і третіми країнами з метою їхнього повернення, а також забезпечення їхньої охорони від знищення та руйнування задля збереження для нинішніх та майбутніх поколінь.

Цей механізм ґрунтується на положеннях універсальних міжнародних договорів у цій сфері. Водночас особливістю норм права ЄС у сфері захисту культурних цінностей є їхній конкретизований характер у порівнянні із більшістю норм міжнародних договорів, які переважно визначають лише загальні рамки поведінки відповідних суб'єктів права. При цьому велика роль у забезпеченні функціонування цього механізму належить державам-членам ЄС (підрозділ 2.1).

Таким чином авторка доводить, що чинний механізм захисту культурних цінностей у Європейському Союзі охоплює три рівні: 1) міжнародний рівень; 2) наднаціональний рівень; 3) національний рівень держав-членів. Існуючий трирівневий механізм суттєво посилює ефективність заходів, спрямованих на захист культурних цінностей у межах Європейського Союзу (с. 97, 157).

Актуальними і вагомими є висновки дисертантки, які стосуються особливостей механізмів захисту культурних цінностей в межах Спільного ринку ЄС, під час реалізації Спільної торговельної політики ЄС, тих, які ЄС застосовує для підтримки відповідних заходів держав-членів та тих, які

реалізуються на основі співробітництва з міжнародними організаціями та третіми країнами.

Окремо Шульга В.О. наголошує на важливості впровадженого у ЄС на основі Директиви 2014/60/EU у рамках Спільного ринку механізму повернення культурних цінностей, незаконно переміщених із території держави-члена (с. 82, 108-112, 167), а також окремих механізмів захисту культурних цінностей, які походять з третіх країн у рамках реалізації санкційної політики Європейського Союзу на підставі ст. 29 ДФЄС та ст. 215 ДФЄС (с.83, 127, 159).

Вагоме науково-практичне значення мають положення роботи, які стосуються правової регламентації взаємовідносин України та ЄС у сфері захисту культурних цінностей, визначення особливостей механізму співробітництва України та ЄС у відповідній сфері; оцінка стану відповідності законодавства Україною законодавству ЄС у сфері захисту культурних цінностей, зокрема в рамках реалізації нашою державою своїх зобов'язань за Угодою про асоціацію та в умовах набуття статусу держави-кандидатки на вступ у ЄС; а також рекомендації, які стосуються оптимізації процесу адаптації національного законодавства України до законодавства ЄС, яке регулює відносини у царині захисту культурних цінностей (підрозділ 2.6.).

Висновки, які сформульовані Шульгою В.О. у роботі, ґрунтуються на глибокому авторському осмисленні наукових джерел, міжнародних договорів, міжнародних звичаїв, резолюцій міжнародних організацій, первинних і вторинних джерел права ЄС, практики міжнародних органів, зокрема, судових, Суду ЄС тощо. Отже, ці висновки, а також рекомендації та пропозиції, які запропоновані дисертанткою, є в необхідній мірі обґрунтованими, виваженими та достовірними.

Структура роботи є логічною, відображає основну спрямованість теоретичного аналізу й забезпечує поступовість наукового дослідження. Структурні елементи дисертації викладені у рамках єдиного вектору розвитку наукової думки.

Наукова новизна одержаних результатів.

Дисертація є глибоким та комплексним дослідженням, яке проведене на високому науково-методологічному рівні та характеризується змістовністю, коректністю наукової полеміки та логікою викладення матеріалу. Одержані авторкою результати дослідження розв'язують науково-прикладні питання та характеризуються високим рівнем наукової новизни.

Варто звернути увагу на окремі положення роботи, що сформульовані авторкою вперше або ж забезпечують подальший розвиток наукових підходів до окремих питань правового регулювання захисту культурних цінностей у праві ЄС. Серед них, зокрема:

1. Запропоноване авторкою визначення механізму захисту культурних цінностей у праві ЄС, який є комплексним і охоплює взаємодоповнюючі правові, економічні та організаційні заходи, що реалізуються на рівні ЄС та держав-членів та визначають особливий правовий режим їхнього обігу у рамках Спільного ринку ЄС, заходи протидії та запобіганню їхньому незаконному переміщенню з території держав-членів, а також засади співробітництва з третіми країнами та міжнародними організаціями;

2. Визначення особливостей застосування механізму захисту культурних цінностей на основі ст. 36 ДФЄС у рамках Спільного ринку ЄС та обґрунтування тези про те, що запровадження відповідних захисних заходів є суверенним правом кожної держави-члена, однак має відповідати загальним принципам права ЄС: принципам правової визначеності, недискримінації, обґрунтованості та пропорційності;

3. Уточнення тези про те, що визначення субстантивної (матеріальної) характеристики змісту поняття «культурні цінності», включаючи його кваліфікуючі ознаки, залишається у рамках національної компетенції держав-членів, тоді як нормативними актами Союзу визначаються механізми захисту культурних цінностей у праві ЄС;

4. Запропоновані висновки щодо особливостей обігу культурних цінностей у праві ЄС, зокрема, щодо балансу між правовим режимом свободи

руху товару як фундаментальної свободи Спільного ринку ЄС та правом держав-членів застосовувати захисні засоби торгівлі щодо руху культурних цінностей у рамках митної території Союзу;

5. Пропозиція врахування змісту поняття культурних цінностей у рамках конкретного міжнародного договору для належної імплементації міжнародно-правових зобов'язань у національному законодавстві;

6. Тезу про вплив міжнародних договорів на розвиток права ЄС у сфері захисту культурних цінностей, яке є правовим підґрунтям правового режиму, що визначається правом Європейського Союзу тощо.

Крім вказаних, дисертації викладено і інші положення, висновки та рекомендації, які у своїй сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути основою для подальших наукових розробок у цій сфері і використовуватись у науково-дослідній сфері, у нормотворчій діяльності, у навчальному, при читанні лекцій та проведенні практичних занять, в науководослідницькій роботі аспірантів, магістрів та студентів, в інформаційно-аналітичній сфері.

Повнота викладу одержаних результатів.

Основні наукові ідеї, положення та висновки дисертації повною мірою є апробованими, доступними широкому науковому загалу. Результати наукового пошуку знайшли відбиття у 3 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 2 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях, а також у тезах 5 доповідей і наукових повідомлень, оприлюднених на наукових конференціях.

Результати проведеного дослідження, поза сумнівом, мають практичне значення. Сформульовані у роботі узагальнення, висновки та рекомендації можуть бути використані у науково-дослідній сфері у якості основи для подальших наукових досліджень правового регулювання політики Європейського Союзу в сфері культури, торгівлі, протидії та боротьби зі

злочинністю; у нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування проектів нормативно-правових актів з питань співпраці України та ЄС у сфері захисту культурних цінностей та приведення національного законодавства у відповідність до *acquis* ЄС у цій сфері; у навчальному процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників із міжнародного права та права Європейського Союзу; при читанні лекцій та проведенні практичних занять; в науково-дослідницькій роботі аспірантів, магістрів та студентів; в інформаційно-аналітичній сфері з метою поширення знань про політику ЄС у сфері захисту культурних цінностей серед науковців, студентів, широкого загалу.

Зауваження та дискусійні положення дисертації.

У цілому дисертація є завершеною науковою працею, яка містить нові положення, які вирішують конкретне наукове завдання у сфері права ЄС та міжнародного права. Теоретичні результати й практичні положення, характеризуються єдністю, аргументованістю наукових висновків і узагальнень, та свідчать про особистий вклад дисертанта в науку міжнародного права.

Разом з цим, як і кожна наукова праця, дисертація Шульги Вікторії Олексіївни містить дискусійні положення, що потребують додаткового обґрунтування, та щодо яких можна висловити певні міркування, які можуть бути враховані дисертанткою у подальшій науковій роботі.

1. На с. 85, 165 авторка вказує, що «упродовж останніх років механізм захисту культурних цінностей у рамках Спільного ринку ЄС було удосконалено з огляду на нові виклики, пов'язані із розвитком технологій та розширенням можливостей використання кіберпростору для здійснення правочинів із культурними цінностями. У цьому контексті важливе значення має Регламент 2022/1925 про конкурентні та чесні ринки в цифровому секторі (Акт про цифрові ринки) та Регламент 2022/2065 про єдиний ринок цифрових послуг (Акт про цифрові послуги).

Хотілося б почути думку авторки, у чому саме полягає специфіка захисту культурних цінностей на основі Регламенту 2022/1925 про конкурентні та чесні ринки в цифровому секторі (Акту про цифрові ринки).

2. На с. 138, 169 Охорона культурної спадщини та захист культурних цінностей віднесено до пріоритетних напрямків участі Європейського Союзу у міжнародних відносинах. Міжнародне співробітництво у сфері захисту культурних цінностей здійснюється на універсальному та регіональному рівнях на основі багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів та політичних документів. Особливості участі у зовнішніх зносинах у цій сфері залежать від обсягу повноважень ЄС та його держав-членів. Під час публічного захисту потребує уточнення теза щодо кореляції особливостей участі ЄС у зовнішніх зносинах у цій сфері та обсягу повноважень ЄС та його держав-членів.

3. У дисертаційному дослідженні авторка ретельно досліджує як самі механізми захисту культурних цінностей, так і приділяє увагу становленню і розвитку правового регулювання захисту культурних цінностей, культурної спадщини у Європейському Союзі, зокрема і через призму політики ЄС у сфері культури. Вбачається, що робота значно б виграла, якби містила огляд окресленої проблематики також через призму захисту прав і свобод людини, які є невід'ємною частиною правопорядку ЄС.

Водночас наведені зауваження і побажання не применшують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження. Дисертантка на належному рівні виконала поставлене наукового завдання та оволоділа методологією наукової діяльності. Рецензована дисертація є самостійним завершеним комплексним і актуальним дослідженням.

При вивченні тексту дисертації та наукових публікацій здобувачки фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Зміст дисертації відповідає профілю спеціальності 293 – «Міжнародне».

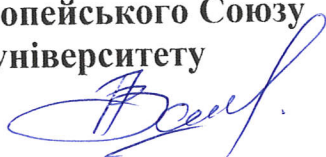
Загальний висновок.

Беручи до уваги викладене, можна зробити висновок, що дисертація Шульги В.О. на тему «Правове регулювання захисту культурних цінностей в

праві Європейського союзу», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – «Міжнародне право».

Рецензент:

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Маринів Іванна Ігорівна

Підпис *Маринів І.І.*
Васвідчую
Нач.ВК *[Signature]*
25 01 2024 р.